

Skulina, Josef

**[Avanesov, R.I.; Bromlejšová, S.B.; Bulatovová, L. N.; Žukovskaja, L.P.;
Kuzminová, L.B.; Nemčenková, E.V.; Orlovová, V.G. Voprosy teorii
lingvističeskoj geografii]**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1965, vol. 14, iss. A13, pp. 223-227

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100374>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

má Havránkova stať *Demokratizace spisovného jazyka* (1947), která upozornila na hlavní směr vývoje spisovné normy v období budování socialistické společnosti.

Do druhé části druhého oddílu shrnul Havránek své studie o jazyce a stylu jednotlivých slovesných tvůrců a o jazyce novodobé české literatury. Těmito statemi publikovanými v rozmezí čtyřiceti let přispěl nejen k poznání novodobých dějin spisovné češtiny, ale i k vypracování metodiky jazykového rozboru literárního díla. Průkopnická po stránce metodické je zejména studie *Jazyk Máchův* (1938), která zároveň přináší mnoho cenného materiálu pro poznání literární češtiny závěrečného období obrozeného. K jazyku tohoto období se Havránek vrátil ve své jubilejní stati *Josef Jungmann a český jazyk* (1947). Vynikajícím příspěvkem k dějinám literárního jazyka a zároveň významným činem metodologickým je první ze tří *Studii o jazyce a díle Boženy Němcové* (1943). Vysokou úroveň vyniká i stať *O dobovém zbarvení jazyka u Jiráška*, třebaže ji autor otiskl už v r. 1921. Havránek zařadil do souboru svých statí i čtyři příspěvky k otázkám jazyka dnešní umělecké literatury (dva z r. 1951, třetí z r. 1953 a čtvrtý z r. 1961), v nichž navazuje na své starší práce o problematice uměleckého jazyka. I když první tři stati jsou v letech smykatelné Stalinovým soudům o jazyce, přece jen znamenají značný pokrok v hodnocení jazyka uměleckých děl. Havránek se díky své obrovské erudici v podstatě ubránil vulgarizačnímu proudu, který s sebou strhl celou řadu našich předních jazykovědců.

Šíři Havránkových znalostí a zájmů dokládá třetí oddíl, v němž jsou soustředěny srovnávací studie o spisovných jazycích slovanských. Jejich chronologické uspořádání dobře ukazuje, jak autor postupoval od srovnávání jednotlivých jevů přes srovnávání dílčích systémů a přes zjišťování vzájemných vlivů k obecným otázkám metodologickým. Ve srovnávacím výzkumu slovo-tvorných jevů nebyla dosud do metody a úplnosti interpretace materiálu překonána Havránkova studie *Příspěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských* (o adjektivech s významem lat. adjektiv na -bilis, 1929). Cenné podněty pro srovnávací fonologii poskytla studie *K adaptaci fonologických systémů ve spisovných jazycích slovanských* (1931), která ukázala na nutnost přihlížet při výkladu fonologických jevů ve spisovných jazycích k mimojazykovým faktorům. Zásadní význam pak mají Havránkovy studie *o vlivech spisovné češtiny na jiné jazyky slovanské v době feudalismu*, spojené pod tímto názvem v jeden volně souvisící celek. Autor v nich řeší vliv kulturní češtiny na polštinu, běloruštinu, ukrajinštinu, lužickou srbsčinu a charvátštinu (1939); dokazuje existenci církevní slovanštiny v Polsku (1956); vyslovuje domněnku o tom, že rukopisy polské královny Jadwigy byly české (1938); konečně zjišťuje vliv staršího českého mluvnictví na sestavování gramatik u jiných slovanských národů (1939). Zajímavý materiál, ze značné části původní, přináší stať *Vliv nové spisovné češtiny na spisovné jazyky jihoslovanské* (1940), ve které autor sleduje hlavně působení české terminologie při vytváření terminologie v jazycích jihoslovanských.

Havránek zcela programaticky uzavírá soubor svých studií dvěma pracemi povahy metodologické: *K otázce mezislovanských vztahů spisovných jazyků* (1955) a *Charakter a úkoly srovnávacího studia spisovných jazyků slovanských* (1958). Jejich pokračováním je pak stať *Srovnávací studium struktury spisovných jazyků slovanských*, která už nemohla být pojata a vyšla ve sborníku Čs. přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii (1963). Těmito statemi autor vytvořil teoretické a metodologické předpoklady pro srovnávací studium jazyků spisovných, odlišné od zásad pro srovnávací studium jazyků vůbec.

Havránkovy Studie důstojně reprezentují československou jazykovědnou teorii a zároveň jsou bohatým zdrojem poučení o spisovném jazyce českém i o jiných spisovných jazycích slovanských. Jejich souborné vydání je významný ediční čin.

Milan Jelínek

Voprosy teorii lingvističeskoj geografii. Akademija nauk SSSR. Institut ruskogo jazyka. Pod redakcijej člena korespondenta AN SSSR R. I. Avanesova. Moskva 1962. Stran 254 + 4 mapky. Autoři: R. I. Avanesov, S. B. Bromlejšová, L. N. Bulatovová, L. P. Žukovskaja, L. B. Kuzminová, E. V. Nemčenková, V. G. Orlovoová.

Uvedená knížka, věnovaná otázkám teorie jazykového zeměpisu, přichází v pravou chvíli a sáhnou po ní nejen dialektologové čeští, ale také v ostatních zemích socialistického tábora. Moskevský autorský kolektiv odpovídá v ní na aktuální otázky současné dialektologie, která si vytyčuje dalekosáhlé úkoly, jež už nejsou zdaleka realizovatelné jedincem. Je nanejvýš sympatické, že moskevský kolektiv přistupuje k řešení složitých teoretických otázek jazykového zeměpisu se vši odpovědností a obrací se na ostatní slovanské dialektology s výzvou o kritické připomínky. Náš referát si neklade za cíl stavět se kriticky k jednotlivým vývězkám moskevských dialektologů, chce však dokumentovat na českém materiálu, do jaké míry mají teoretické vývody moskevských dialektologů širší obecnou platnost.

V úvodu R. I. Avanesov podotýká, že jazykový zeměpis je nikoli už jenom metodologickým postupem, nýbrž jazykovou teorií; teorie jazykové zeměpisná není dosud ukončena a teprve na jejím promyšleném základě bude možno s úspěchem přistoupit k sestavení jazykového atlasu. Za základní otázku teorie jazykového zeměpisu považuje A. otázku, co je předmětem jazykového zeměpisu a mapování, jakož i to, jaké místo zaujímá mapování nářeční jev v systému jazyka jako celku. S touto základní otázkou souvisí i druhá otázka, jaké jsou principy kartografování. Třetí otázka se týká interpretace jazykových jevů a jejich přínosu z hlediska historie jazyka; čtvrtá otázka souvisí s metodami sběru nářečního materiálu určeného pro jazykový atlas.

Autoři podotýkají, že se jim nepodařilo osvětlit všechny otázky teorie jazykového zeměpisu do všech podrobností. Týká se to problematiky jevů slovotvorných, syntaktických a lexikálně sémantických. Ukazuje se, že toto vakuum má své příčiny v nedostatečně propracované části lingvistiky vůbec, neboť jazykověda v minulosti byla poplatna ponejvíce zkoumání stránky hláskoslovné a morfologické, v níž se dobrala největších úspěchů.

V části první, v níž se pojednává o jazykovém zeměpisu a struktuře jazyka, zdůrazňuje A. strukturální povahu jazyka jako celku, jeho zeměpisnou variabilitu, vztah systému jazyka k nářečím, strukturu nářečí a jazykové mapy, interpretaci nářečních jevů apod. Celá kapitola je rozpracována v duchu známého Avanesova pojetí ruského národního jazyka jako systému systémů i chápání nářečních rozdílů v plánu hláskoslovném. A. kreslí jazykový systém jako ideální model, jež představují jednotlivé prvky ve vnitřních zákonitých vztazích. Podotýká, že jazykový systém je složitý a že nikoli všechny jeho složky mají přímý vztah k jazykovému zeměpisu. Které složky jazykového systému jsou tedy předmětem zkoumání jazykového zeměpisu? Musíme si uvědomit, že se ruský národní jazyk představuje v místní nářeční variabilitě. Z tohoto hlediska je možno mluvit o ruském jazyce jako o složitém systému neboli systému dílčích (místních) systémů, tvořících vlastní soustavu, v níž se vyskytují jednak prvky obecné, společné jednotlivým nářečním strukturám, jednak prvky odlišné, specifické, které jsou vlastní různým nářečím. Nářeční systémové rozdíly jsou předmětem zkoumání jazykového zeměpisu. Poznáme je nejlépe na velkých oblastech oddělených od sebe svazky izoglos. Vzhledem k tomu, že svazky izoglos probíhají paralelně i navzájem se kříží, tu obce se vyskytující uvnitř přechodového pásu mají ve své struktuře systémové znaky sousedících nářečních oblastí. Např.: v oblasti I jsou systémové prvky a, b, c, d, v oblasti II systémové prvky a₁, b₁, c₁, d₁. Vezmeme-li v úvahu, že se izoglosy nářečních prvků a, b, c, d, jakož a₁, b₁, c₁, d₁ kříží, tu je možné, že obec I má systémové znaky a₁, b, c, d, obec 2 znaky a, b₁, c, d₁, obec 3 znaky a₁, b₁, c, d₁. Domyslíme-li tuto premisu do všech důsledků, vidíme, že z hlediska terénní nářeční variability vyvstává v ostrém světle zkoumání nejen rozdílných nářečních oblastí, ale též přechodových pásů.

A. podtrhuje dále význam zkoumání ruského lidového jazyka (ruskij dialektnyj jazyk) v jeho funkčně stylistickém rozvrstvení, které je zřejmé v různých sférách jazykového styku a lidské společenské činnosti: ruský lidový jazyk je stejný, totožný v jedněch znacích, v jiných je zase různý, odlišný. Celkem rozlišuje tyto nářeční styly: běžné nářeční styl (neutrální) a nářeční styl folkorní (literární). V vlastních zkušenostech potvrzujeme, že zejména v oblastech, v nichž začíná převládat poněkud vyšší dorozumívací jazykový útvar (interdialekt n. obecná čeština), místní nářečí ustupuje a má stylové zaměření (vyprávění o práci na poli, se lnem aj.). Ze zřetel nelze spouštět také fakt, že se v systému lidového jazyka vyskytují varianty vývoje, takže se v mluvě lidí objevuje několik interferujících systémů.

O rozlišování nářečních jevů nesouvztažných a souvztažných třeba říci, že nesouvztažnými nářečními jevy rozumí A. prvky dané nářeční struktury, které se nenalézají v jiných nářečních strukturách. Nejlépe je to vidět v lexiku. V nářečí a. se vyskytá slovo s určitým významem, v daném časovém průřezu se ovšem toto slovo v nářečích b, c, d... nevyskytuje. Vyplyvá to z toho, že se dané konkrétní slovo váže na hmotnou a duchovou kulturu lidu, přírodní různost kraje apod. Např.: slovo *starina* ve významu bylina je dodnes běžné v nářečích karelských, kdežto v ostatních ruských nářečích není už známo. Studium nesouvztažných nářečních jevů odpovídá hledisku onomaziologickému, postupu od pojmu k slovu, jímž se sleduje lexikální diference, kdy proti slovu jednomu stojí slovo druhé, vázané na různost realii. Z hlediska jazykově zeměpisného má nemalý význam zjišťování souvztažných nářečních jevů, jež mají význam strukturální. Souvztažné nářeční rozdíly se vyskytují jako protikladné prvky v zákonitých vztazích, představují v jednom vztahu totožnost, identity, v druhém zase různost. Např.: podoby *gost' × host', gus' × hus'* ukazují na různost realizace fonému *g*. Vidíme, že tento postup je postupem semaziologickým, kdy se směřuje od slova k pojmu a klade se důraz na formální stránku slov; na výrazech lexikálně nediferencovaných sleduje se problematika hláskoslovná a tvaroslovná.

V druhé části sborníku se rozpracovává otázka nářeční rozdílnosti jako předmět mapování. O hláskoslovných rozdílech píše A., že v ruském národním jazyce jsou dva základní fonologické prostředky, jež vedou k rozlišení slova. Jsou to fonémy a přízvuk. Např. *p'li × p'li* n. *p'li ×*

p'íl'i. Umístění přízvuku se váže na různé slovtvorné modely (*travá* × *trávka*, *tropá* × *trópka*). Není potřeba zvlášť poukazovat na fonologickou nříznakovost ruského přízvuku po stránce lexikálně sémantické a mluvnické (*túča* × *tuča*, *zásucha* × *zasúcha*; *góru* × *goru*, *vódu* × *vodú*). Avanesovova teoretická erudice v oblasti struktury iho pojetí nářečí, jakož v otázkách synchronní a historické fonologie, jeví se v chápání významotvorné funkce fonemů, pozičních variantů, jako odraz vnitřně systémových, opozičních protikladů a zákonitostí. Vítané jsou schematické obrazy, které doplňují Avanesovovy výklady a razí nové cesty strukturální dialektologii.

Avanesovovo teoretické pojetí nářeční struktury, jakož i binárních vztahů strukturálních jevů, rozlišování hláskoslovných nářečních jevů majících a nemajících vztah k fonematickému systému jazyka, vyniká hlubokým pohledem. V této souvislosti bychom rádi podotkli, že při vytyčování diferenčních nářečních jevů z hlediska systému není zcela bezvýznamné podtrhnout existenci diferenční dominanty. Tak např. v jedněch hanáckých nářečích je soustava samohlásek *i, e, a, o, u*, v níž mají diferenční postavení samohlásky *e + o* (den × *reba*; nos × *dob*), kdežto v druhých nářečích se vyskytá soustava samohlásek *i, e, é, a, ó, o, u, s* dominantními diferenčními znaky *é + ó* (den × *réba*; nos × *dób*).

Zajímavá je stať pojednávající o nářečních rozdílech morfologických (S. B. Bromlejšová, L. N. Bulatovová), v níž je rozpracována otázka ekvivalence nářečních rozdílů v různých tvarech (*nesěš* × *nesěš*, *k moím* × *k moém*, *u moloděj* × *u moloděj*) a problematika nářečních morfologických rozdílů ve vztahu k rozdílům syntaktickým a fonetickým. Např. typ *dva mužíka* × *dva mužíki* nenáležejí do oblasti morfologie, nýbrž syntaxe. Do oblasti morfologie nepatří varianty *báboj* × *bábaj* (*báběj*), nýbrž fonetické, protože samohlásky *o + a* se objevují po přízvuku. Předmětem zkoumání morfologického jsou podoby *bábuj* × *báboj* (*bábaj*, *báběj*), protože nedochází k analogickému vyrovnání, podmíněnému hláskoslovně. V ruských nářečích, v nichž je podoba *bábuj*, neužívá se už podob *górud*, *za dómum*, *krásnuj dom* atd.

S nedočkavostí sahá čtenář po článku od týchž autorek, v němž se mluví o nářečních rozdílech slovtvorných. Jde o zachycení rozdílů v inventáři slovtvorných přípon tvořících strukturu jazyka. Autorky uvádějí sufify *-otok* (*treskotok*, *topotok*), *-oten'* (*pleskoten'*, *treskoten'*) aj., všímají si produktivity slovtvorného modelu v nářečích, který může být v jiných nářečích neproduktivní, vytyčují zásady mapování aj. Celkově se ukazuje, že otázka slovtvorby z hlediska jazykové zeměpisné je málo propracována a že ruská dialektologie stojí tu na počátku bádání.

Fragmentem je kolektivní článek o syntaktických nářečních rozdílech (I. B. Kuzminová, E. V. Nemčenková), který naznačuje v mnoha směrech zkoumání syntaktických nářečních rozdílů z hlediska jazykové zeměpisné. Avšak i tak přináší mnoho cenných poznatků. V čl. se zdůrazňují syntaktické prvky obecné (celonárodní) vlastní všem nářečím a jazyku spisovnému, a to v jeho podobě mluvené (hovorové) a psané. Syntaktické rozdíly, charakteristické pro mluvenou podobu spisovného jazyka proti podobě psané, jsou těsně svázány s větnou strukturou mluveného jazyka. Autorky rozlišují dva plány syntaktických rozdílů mluvené spisovné ruštiny proti ruštině psané: (1) mluvená řeč má celou řadu zvláštností ve způsobu tvoření vět, zejména složitých souvětí; (2) v mluvené řeči se užívá množství různých větných konstrukcí, ať už lexikálně volných, ohraničených, n. frazeologizovaných, tvořících „syntaktický nedělitelný celek.“

Za syntaktické rozdíly považují takové zvláštnosti, které se týkají syntaktických konstrukcí (syntagmat a souvětí) i jejich funkčního využití. Na základě analýzy konkrétního syntaktického materiálu vymezují tři základní typy syntaktických rozdílů: (1) v jedné části ruských nářečí existují modely syntagmat a souvětí, zatímco v druhé části scházejí; (2) na podkladě jedné z týchž modelů syntagmat a souvětí tvoří se různé syntaktické konstrukce; (3) syntaktické konstrukce jsou charakterizovány různým stupněm lexikální a lexikálně gramatické ohraničenosti. Základní počet syntaktických rozdílů v ruských nářečích vydělují na základě sémantické a funkční povšečnosti: dané modely n. větné konstrukce shodují se podle obsahových vztahů a podle využití zaujímají v syntaktických systémech nářečí jedno a totéž místo (*novaja izba nado* × *novuju izbu nado*, *kury nakormlen* × *kury nakormleny*, *mladše za jego* × *mladše jego*). Na dalším materiálu osvětlují autorky možnost výběru větných a souvětých modelů, jež slouží jako schematické vzorce z hlediska syntaktického systému a zároveň dokumentují možnosti zkoumání syntaxe z hlediska jazykové zeměpisné.

Poslední část základního oddílu (R. I. Avanesov, L. P. Žukovskaja) je věnována problematice lexikálních nářečních rozdílů. V obecných poznámkách se podtrhuje skutečnost, že cílem jazykového zeměpisu je zkoumat nejen funkční využití slova v daném nářečním systému, ale též jeho vzájemné vztahy s odpovídajícími lexikálními prvky ostatních systémů v soustavě jazyka jako celku. Základním problémem lexikologie je problematika identity slova, jež záleží na možnosti výskytu slova v různých promluvách a váže se k tomu, proč se jedno a totéž slovo liší od druhého. S uspokojením čtenář přijímá chápání slovní zásoby jako systému. Autoři vysvětlují, že slova nářečního systému jsou vázána sémanticky a strukturálně. Úkolem jazykového zeměpisu

je zkoumat lexikální nářeční rozdíly, které souvisejí spolu jen málo, nebo vůbec ne. Vzhledem k tomu, že jednotlivé ruské dialekty netvoří uzavřené, izolované systémy, ale přecházejí v soustavu vyšší a složitější, v celostní strukturu ruského národního jazyka, nemůže ruská dialektologie opomíjet mezisystémové lexikální vztahy. Tak se chápou výrazy *kon'* a *lošad'* nejen jako vnitrosystémová synonyma (uvnitř spisovného jazyka), ale též jako různonářeční synonyma, která se vyskytují v odlišných nářečních systémech.

Zbývající dva oddíly Voprosů (V. G. Orlova) pojednávají o přípravách a sestavení ruského jazykového atlasu a o interpretaci jazykově zeměpisných jevů. Nás zde zajímají především ty partie, v nichž se pojednává o nářečních jevech, které nalezly fixaci v mapách z hlediska jazykové zeměpisné teorie. Ruský nářeční materiál prozrazuje, že nový sběr nářečního materiálu a zachycení geografického průběhu systémových nářečních jevů přináší nové osvětlení už dříve známých zákonitostí n. zákonitostí nově objevených, jak je vidět u disimilativního akání. Podle tohoto hláskoslovného principu se nevyslovuje redukováne pouze samohláska před *a*, ale také před *o* i *e* (*vřadá*, *vřdój*, *vřdé*).

S teoretickým pojetím jazykově zeměpisu váže se úzce problematika grafického znázornění v mapách, v jazykovém atlase. Tato otázka je důležitá a nelze ji zplošťovat na pouhou techniku mapovací práce. Vytvoření soustavy barevných značek, čar aj. musí být v soulahu s teorií jazykově zeměpisu a systému jazyka, takže lze mluvit o systému grafických znaků a prostředků, v němž by se odrážely nejen různé typy nářečních rozdílů, ale též strukturální vztahy, a to nejen v rámci jednoho nářečí, ale též ostatních nářečí. Z tohoto hlediska je možno mluvit o (1) jednotlivých mapách a o (2) mapách shrnujících.

K tomu je třeba říci:

(1) Mapy zachycující jednotlivé systémové jevy jsou zaměřeny na nářeční rozdíly v rámci jednoho slova n. jsou vybastřovány od konkrétních slov. Nářeční rozdíly mohou mít lexikální charakter n. se vztahují k fonetické a mluvnické stránce nářečí. Např. mapa věnovaná fonetické stránce slova *višn'a* × *vyšn'a* zachycuje nářeční rozdíly uvnitř daného slova, nikoli už systémové rozdíly jednotlivých nářečí. V druhém případě na mapách s jednotlivými slovy jsou vidět takové nářeční rozdíly, jež jsou odrazem obecných rozdílů pro jednu část nářečí, kdežto pro jinou část nářečí představují toliko lexikalizované rozdíly, ačkoli jsou geneticky vázány na obecné rozdíly mající vztah k systému jazyka. Jako příklad uvádí O. slovo *opjat'* (*opjat'* × *opet'*). V jedněch nářečích není možné přízvukované a mezi měkkými souhláskami; je tu jenom podoba *opet'*. V jiných nářečích je možná podoba *opjat'*. Rozdíly mezi *opet'* a *opjat'* jsou výsledkem obecného fonetického rozlišení. V nářečích, v nichž jsou možné podoby *opjat'* // *opet'*, jde o rozdíl ve fonetickém systému slova a má lexikalizovaný charakter. Jako třetí případ se uvádějí mapy s jednotlivými slovy, v nichž se objevují rozdíly, jež nejsou ohraničeny slovy, ale odrážejí širší difference s nepravidelným charakterem. Např. na mapě jsou zobrazeny nářeční varianty v lok, sg. subst. *grjaz'*: v *grjaz'* (i // e) × v *grjaz'* × v *grjazé* (podobně: v *pěč'* (i // e) × v *pěč'* × v *pěcé*; na *dver'* (i // e) × na *dvert'* // na *dvert'*). Přitom okruh slov se stejnou koncovkou v různých nářečích není stejný a izoglosy těchto tvarových variantů se nekryjí; budou mít jiný geografický rozsah u různých slov. Zeměpisný obraz znázorňují dobře barevné značky.

(2) Druhý typ map tvoří mapy shrnující, syntetické. Na shrnujících mapách s pomocí izoglos je možné provést seskupení nářečních znaků, zejména takových systémových rozdílů, jež vytyčují jazykové hranice. Nejde ovšem toliko o geografický průběh jedné izoglosy, nýbrž celého svazku izoglos.

Rádi bychom poznamenali, že cesty ruské dialektologie jsou velmi blízké cestám dialektologie české, a že je možno tu s úspěchem čerpat ze společných zkušeností k dalšímu rozvoji slovanské dialektologie vůbec. Uvedme několik příkladů. Hanácké *ó* za staré *ú* (spis. *ou*) má dodnes systémovou povahu (*kót*, *sád*, *móka*, 3. os. pl. *beró*, *vedó*, *pijó*). Tu stačí, aby hanácké *ó* ve výše uvedených případech reprezentovala toliko jedna mapa; stačí uvést reprezentanta (*kót*). Naproti tomu se vyskytují případy, které zasluhují pozornost z hlediska lexikalizace (srov. lexikalizované podoby: *kát*, *sád*, *máka*, 3. os. pl. *vedá*), nebo slovtvorby (srov. *kohót* // *kuhót* × *kokeš'* (/ *kukeš'*); tu se volí zpravidla už samostatné mapy, aby v nich vynikly zřetelné rozdíly v geografické projekci. Jiný příklad můžeme uvést z oblasti kvantitativní různosti na systémovém typu, kdy je na větších částech hanáckých nářečí krátké *o* (*u*) před následujícím *j* a *n* (*dojít*, *rojít*, *hnojít*, *strojít*, *zvonít* // *dujít*...), kdežto na menších částech jsou řady: *dójit*, *hnójit*, *rojít*, *strojít*, *zvonít* × *dójit*, *hnójit*, *rojít*, *strojít*, *zvonít* × *dójit*, *hnójit*, *rojít*, *strojít*, *zvonít* × *dojet*... I zde se dává přednost jedné mapě, protože z ní dobře vyplývá systémová povaha zkoumaného jevu. K syntetickým mapám podotýkáme, že zřetelný svazek izoglos — probíhající zhruba na východ od Olomouce — Prostějova — Vyškova — Slavkova — Bučovic — Hustopeč — tvoří tvary: *k mmo* (*k mímou*) *nožo*, *z mích zahrad*, *mí nožé*, *s mó ženó*, (*v*)*od mé čepice*, *má starost* × *k mojemu nožu*, *z mojih* (*z mojkich*) *zahrad*, *moje nože*, *s mojój ženó*, *od mojij čepice*, *moja starost* aj.

Kapitoly z péra V. G. Orlovové pojednávající o klasifikaci nářečí, o genezi a historii nářečních jevů, o lingvistické geografii a historické dialektologii, o komentáři k mapám apod. ukazují na závažnost zkoumání nářečí z hlediska jazykově zeměpisného a sestavení jazykového atlasu.

Závěrem rekapitulujeme, že sborník moskevských dialektologů věnovaný otázkám teorie jazykového zeměpisu plní v plné míře své poslání. Ke zkušenostem ruské dialektologie nelze nepřihlídnout.

Josef Skulína

J. O. Dzendzelivskij: Linhvistyčnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpatskoji oblasti URSS I, II, Užhorod 1958, 1960.

Nedávný V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii právem vyzvedl důležitost lingvistické geografie jako jedné z nejzávažnějších pracovních metod jazykovědy a nemálo přispěl k jejímu teoretickému objasnění a prohloubení.¹ Zaslouženou pozornost zde vzbudil mj. i bystrý a podnětný teoreticko-metodologický referát docenta Dzendzelivského o zásadách sestavování regionálních atlasů slovanských jazyků,² který zřetelně prozrazoval zkušeného odborníka v dané oblasti a svou zasvěceností vyzněl velmi přesvědčivě. Byl také nutkavou pobídkou k tomuto mému pohledu na autorovo stěžejní dílo na tomto poli — na jeho kartografické zachycení a zpracování lexika dnešních ukrajinských nářečí sovětského Zakarpátí.³

Jazykový atlas I. O. Dzendzelivského nevznikl najednou a bez předběžné přípravy. Předcházela ho řada studií a článků materiálových i teoretických, vycházejících i v době mezi vydáním obou svazků atlasu, a navazují naň také práce vycházející nyní, po jeho publikování.⁴ — V nepříliš rozsáhlé, avšak hutné části úvodní (sv. I, s. 5—18, sv. II, s. 5—10) autor nejdříve zdůrazňuje význam lingvistické geografie, která doplňuje, zpřesňuje, a leckdy i pozměňuje výtečky jazykovědných pracovních metod jiných a je důležitá jak pro lingvistu, tak pro etnografy, historiky atd. Autor ukazuje, že bez použití jazykovězeměpisné metody není dnes možno řádně monograficky zpracovat běžně mluvený jazyk (nářečí) žádné rozsáhlejší oblasti. Při zkoumání geneze jednotlivých slovanských jazyků a jejich dialektů, při sledování jejich vzájemných vztahů i vztahů k sousedům atd. nám mohou významnou měrou pomoci jazykové atlasy, a to nejen obecně slovanský a atlasy jednotlivých slovanských jazyků, ale i atlasy oblastní, zabývající se studiem jen jisté části území daného národního jazyka. Na rozdíl od prvních dvou typů atlasů mohou si všimati atlasy oblastní také jevů drobnějších, na hustší síti, a nadto se mohou ve značnější míře zabývat i jinojazykovými vlivy. Všechny tři typy atlasů se vzájemně doplňují, autor ovšem vyzvedá jejich žádoucí jednotnost (a řekl bych: uvědomělou souvztažnost) v metodice kartografování, především pak při sestavování výchozího dotazníku.

Při pracích na atlasu autor vhodně využíval odborné literatury domácí i zahraniční, vycházejí přitom z marxistického strukturálního chápání jazyka a jeho vývoje. Tato strukturalnost mívá v různých okolnostech i různých plánech jazyka dosti různé konkrétní formy; značně speciální je zejména v lexiku, oblasti to autorova atlasového zkoumání. Každé slovo je podle autora jedinečným faktem, který je spjat prostřednictvím své hláskové a gramatické stavby s obecným jazykovým systémem (tj. systémem daného národního jazyka?), řekl bychom, začleňuje se do tohoto systému a spoluvytváří jej.⁵ Na druhé straně autor ovšem připouští možnost mluvit o samostatném systému lexikálním. Při mapování — užívá v zásadě fonetické transkripce nářečního atlasu ukrajinského jazyka, jen zčásti pozmeněné a doplněné podle vlastních potřeb — autor zobrazuje stejným znakem hláskoslovně navzájem odlišná slova, pokud je jejich různost výrazem pravidelných hláskových změn, tj. jde-li např. o dnes místně diferencované střídnice za někdejší společné východisko. (Např. mapa č. 18, *pid* // *puđ* // *puđ* „strop z desek“ a *i* // *u* // *ü* ze starého o.) Takto nabývají lexikální mapy jisté osobitosti v porovnání s mapami jevů hláskoslovných a gramatických. — Myšlenka sestavit tento jazykový atlas vznikla u autora při práci na slovníku zakarpatských dialektů. Tak dostal jak potřebné územní vymezení oblasti tamních ukrajinských nářečí, na níž pak sbíral materiál pro atlas, tak i povahu jazykových jevů (slovní zásobu) pro mapování. Síť bodů zvolil velmi uvážlivě a podle potřeb atlasu. Materiál sbíral jen v obcích s ukrajinským obyvatelstvem. Jižní Užhorodsko, jižní Mukačevsko, jz. Vynohradovsko a takřka celé Berehovo, které jsou osídleny Maďary, a jz. Rachivsko, osídlené Rumuny, do zkoumaného prostoru nezahrnul. Do sítě pojal celkem 212 bodů; její hustotu správně přizpůsobil nejen hustotě osídlení, ale i povaze nářečí samých; v místech s největší lidnatostí a maximální nářeční pestrostí jsou body jen 3—5 km od sebe. Kromě vsí autor pojal do sítě i rajónová centra, která jsou svým rázem rovněž vesnicemi (V. Bereznyj, Volovec, Iršavu, Mižhirju, Perečyn, Rachiv, Svaljavu a Tačevu). V každém bodu sítě — i v místech se smíšeným obyvatelstvem — sbíral autor materiál jen od starousedlého obyvatelstva ukrajinské národnosti, které je — jak říká autor — „typovým“ nositelem tradičního nářečí daného místa. Tento materiál získával autor